

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

УДК 347.122:007

Матійко Микола Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент, В.о. директора коледжу
Київського інституту інтелектуальної власності і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ФУНКЦІОНАЛІЗМ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Слово «функція» походить від латинського *functio* – виконання [1, с. 138]. Термін «функція» має багато значень і не є власне юридичним поняттям. Саме слово «функція» вперше було використано німецьким математиком Г. Лейбніцем у 1673 р. в листі до Гюйгенса (під функцією він розумів відрізок, довжина якого змінюється за якимось певним законом) [2, с. 127]. У філософії інтерес до функції як до однієї з фундаментальних

категорій зростає у міру поширення в різних галузях науки функціональних методів дослідження. У найбільш розгорнутій формі функціональний підхід був реалізований Е. Кассінером [3, с. 150], який розробив теорію понять, або «функцій». Ця спроба побудови теорії пізнання на основі функціонального підходу значною мірою вплинула на філософські уявлення про функцію. У математиці функція – це залежність одних змінюваних величин від інших, у фізіології – це здійснення людиною, тваринними та рослинними організмами різних відправлень, які забезпечують їх життєдіяльність та пристосованість до умов оточуючого середовища, в соціології – це роль, яку певний соціальний інститут або соціальний процес виконує стосовно потреб системи більш високого рівня організації (при цьому розрізняють явні функції, тобто, які співпадають з відкрито проголошеними цілями і та приховані функції, які проявляють себе лише з часом і які відрізняються від проголошених намірів) або залежність, яка спостерігається між різними компонентами одного соціального процесу, коли зміни в одній частині системи є похідними від змін в іншій її частині. Термін «функція» є досить багатомірним і придатним для характеристики будь-яких динамічних структур. У філософських дослідженнях функція – це відношення двох (групи) об'єктів, в якому зміна одного з них веде до зміни іншого. Функція може розглядатися з точки

зору наслідків (сприятливих, несприятливих – дисфункціональних або нейтральних афункціональних), які викликаються зміною одного параметру в інших параметрах об'єкта (функціональність), або взаємозв'язком окремих частин в рамках якогось цілого (функціонування).

В соціології був розроблений функціоналізм – один із напрямків аналізу і розуміння суспільства, його функціонування та розвитку. Його основні ідеї були сформульовані Г. Спенсером, на думку якого подібно до еволюційного розвитку організму, прогресуюча диференціація структури суспільства супроводжується прогресуючою диференціацією його функцій [4, с. 19-36], а пізніше розвинуті Е. Дюркгеймом, який вважав, що саме функції категорії дають розуміння того, чим є сама категорія, що досліджується [5, с. 177-189], Т. Парсонсом, згідно з точкою зору якого суспільство являє собою систему функціонально взаємопов'язаних змінних і власні елементи соціальної системи у певному розумінні є функціональними остільки, оскільки сприяють її виживанню [6, с. 326], Р. Мертоном, який уточнив поняття «функція» у різних контекстах дослідних процедур та сприяв більш гнучкому його використанню [7, с. 379-448]. Мертон виділив п'ять значень терміна «функція». У першому значенні функція виступає суспільним дорученням, яке покладається на конкретного виконавця, у другому значенні функція – це рід занять, який становить для індивіда постійне джерело діяльності (у більш вузькому розумінні конкретна посада, пов'язана з певним соціальним статусом та визначеними сферами рольової активності), третє значення – математичне, коли (згідно з найбільш поширеним та традиційним визначенням) змінна є функція іншої змінної або множинності змінних, якщо її значення однозначно визначено значеннями (або значеннями) іншої змінної (або змінних), у четвертому значенні функція є системоутворюючим принци-

пом зв'язку структурних одиниць, у п'ятому значенні функція – це об'єктивний наслідок, сприятливий для пристосованості та інтегрованості системи, на відміну від суб'єктивних намірів діячів, з якими вони приступають до реалізації своїх уявлень про функціональність [6, с. 324].

Стан дослідження теми. Як зазначає В.М. Піча: «За функціоналізмом суспільство – це нерозривний організм, який складається з взаємозалежних елементів, що виконують певні функції. Останні спрямовані на задоволення суспільних потреб і забезпечують цілісність і сталість суспільства. Суспільні явища та процеси можна пояснити, аналізуючи їх функції у суспільній системі» [8, с. 413].

Суспільство зберігає сталість, оскільки реалізуються всі необхідні для соціального організму функції, у тому числі функція соціального контролю, тобто механізму саморегуляції суспільства і соціальних груп, який забезпечує їхній безпосередній вплив на поведінку людей з метою порядку і стабільності.

Р. Мертон вводить поняття дисфункцій, тобто руйнівної функції та прихованих (латентних) функцій. Під латентними функціями розуміються ненавмисні та нерозпізнані результати соціальних дій щодо інших соціальних відносин. Як приклад Р. Мертон наводить ритуальні танці племені хопі, що виконуються з метою викликати дощ та мають латентну функцію об'єднання племені, яким би не був їхній вплив на погоду. За Мертоном, одні і ті ж самі елементи можуть бути функціональними щодо одних систем і дисфункціональними щодо інших. Дисфункції долаються в процесі поступових змін [7, с. 379-448].

Т. Парсонс, розвиваючи теорію структурного функціоналізму, дотримується думки про те, що існують чотири основні функції соціальної системи: адаптація, досягнення мети, інтеграція і відтворення структури, які забезпечуються різними підсистемами суспільства, дисфункціональними до інших. Так, всередині соціуму функцію адоптації забезпечує економічна система, функцію досягнення мети – політична система, функцію інтеграції – правові інститути та звичаї, відтворення структури – мораль, інститути освіти, виховання, сім'ї та ін. [9]. Критика функціоналізму, яка розгорнулася наприкінці 50-х до середини 60-х рр.. XX ст., була skierована переважно проти його орієнтації на стабільність, рівновагу й інтегрованість суспільства, нездатності надати адекватний опис й аналіз конфліктних ситуацій.

На початку 70-х рр., коли кризові події попереднього десятиліття поставили під сумнів ідею про врівноважений стан суспільства, структурний функціоналізм став втрачати свої позиції. Однак у

80-х рр. і пізніше знову досягнений стан відносної стабільності і посилення стабілізаційної орієнтації в науці стимулювали нове звернення до функціоналізму. Зокрема є підстави говорити про неофункціоналізм – термін, яким в сучасній науці прийнято визначати коло ідей, яке розвиває сьогодні американський соціолог Дж. Александер та його однодумці. За Дж. Александером неофункціоналізм означає одночасно і спадкоємність з функціоналістською теорією, і її критику [10, с. 77-102].

Метою дослідження є дослідження проявів функціоналізму в цивільному праві.

Виклад основного матеріалу. Функціональний аспект дослідження права як системи, що існує в суспільстві, є особливо важливим. Ще В. Д. Сорокін зазначав, що «у працях ряду юристів закладено основи нового, з нашої точки зору, доволі перспективного та багатообіцяючого, напрямку у дослідженні радянського соціалістичного права. Мова йде про такий напрямок, який центр тяжіння переносить на аналіз соціального значення і ролі права, його зв'язків із системою наукового управління соціалістичним суспільством» [11, с. 34]. Необхідність такого спрямування юридичної думки викликана тенденцією збільшення ролі права у суспільстві. Р. О. Халфіна зазначала, що зростання виробничих сил, грандіозні завдання соціального і культурного розвитку суспільства, нові методи та засоби керування є можливими в результаті використання досягнень науки і техніки. Все це, на її думку, потребує узгодження, впорядкованості, координації, що обумовлено розширенням сфери правового регулювання, розвитком та оновленням традиційних методів правового впливу. Всебічний розвиток особистості у соціалістичному суспільстві, багатство проявів її творчої індивідуальності та запитів, виконання державою складних функцій, пов'язаних із задоволенням різносторонніх потреб громадян, обумовлюють необхідність більш тонких засобів правового впливу, які враховують усе багатство та складність індивідуальної та соціальної психології сучасної людини. Однією із цілей правового регулювання є забезпечення наукової обґрунтованості державних рішень у всіх галузях керівництва економічним, культурним та соціальним життям, взаємна узгодженість цих рішень, їх практичне здійснення. Важливе значення має і визначення форм взаємодії правового регулювання з іншими засобами соціального впливу [12, с. 4].

Звернення до загальнотеоретичних та галузевих досліджень дає можливість константувати наявність у радянській юриспруденції інтересу правознавців до дослідження функцій, ролі та цілей права у суспільстві. Дослідження В.Г. Смирнова, Т.Н. Радько, Н.А. Чечиної, А.Г. Михайлянца, С.А. Іва-

нова, Р.З. Лившица, Ю.П. Орловського, Ю.Г. Ткаченко, В.М. Лебедева, А.Я. Риженкова, О.Г. Цикаришвили свідчать про наявність такого інтересу [13, с. 22-39; 14; 15; 16, 17; 18; 19; 20].

Вивчення цих питань визнавалося в окремих дослідженнях однією з найбільш актуальних проблем. Це пояснюється багатьма обставинами, у тому числі необхідністю розкриття соціальної цінності права і його галузей, подальшого посилення гарантій здійснення прав і виконання обов'язків суб'єктами, підвищенням ролі права.

Можна також говорити про наявність досліджень функціонального аспекту цивільного права. Так, С. С. Алексєєв розкривав соціальну роль цивільного права [21, с. 162]. С. Н. Братусь, розглядаючи риси цивільно-правового методу, звертався до функціонального аналізу інститутів цивільного права [22, с. 55; 33, с. 90]. А.В. Венедиктов писав, що поряд з поновлюючою функцією цивільне право виконує регулятивну та попереджувально-виховну функції [23, с. 90]. Згадують про функції цивільного права і інші автори [24, с. 12-15; 25, с. 5-8; 26, с. 19-21; 27, с. 81-82]. Досліджувалася стимулююча функція цивільного права [28]. Викладу функцій присвячувалися самостійні розділи підручників [29, с. 19-22]. А.Я. Риженков окремо дослідив компенсаційну функцію цивільного права [17].

Майже у всіх сучасних підручниках з теорії права є розділи, присвячені розгляду функцій права [30, с. 53; 31, с. 285; 32, с. 156; 33, с. 206; 34, с. 247]. До досліджень окремих теоретичних питань все частіше включаються розділи, в яких розглядається функціональний аспект досліджуваного питання [35, с. 192; 36, с. 52]. Питанню функціонування права в цілому та окремих елементів правової системи присвячено цілий ряд статей [37, с. 4; 38, с. 126; 39, с. 144; 40, с. 19; 41, с. 9; 42, с. 7; 43, с. 66; 44, с. 29].

Функції цивільного права розглядаються у підручниках із цивільного права [45, с. 44; 46, с. 25;

47, с. 21; 48, с. 16; 49, с. 16]. Деякі розділи останніх містять функціональні характеристики окремих інститутів цивільного права. До таких характеристик вдаються й окремі автори спеціальних досліджень [50, с. 41].

Однак питання про функції цивільного права потребує подальшої розробки.

Висновки. При аналізі соціальної ролі цивільного права увага дослідників звичайно зосереджується на характеристичі виховного значення окремих цивільно-правових інститутів – договору, цивільної відповідальності, позовної давності та ін. [21, с. 169]. Іншими словами, автори прагнуть розкрити призначення цивільного права через призму його інститутів. З іншого боку, функції цивільного права часто служать ілюстрацією при розгляді основних функцій права в цілому, або цивілісти обмежуються зауваженням, що радянське цивільне право виконує такі ж функції що й все право. Здається, що перший і другий підходи є недостатніми для розкриття змісту основних функцій цивільного права. Необхідним є саме галузевий рівень вивчення.

По-друге, на цей час відсутні наукові розробки присвячені дослідженню зв'язку суб'єктивних цивільних прав, цивільних правовідносин, ефективності цивільно-правового регулювання з функціями даної галузі права. Це накладає відбиток на дослідження функцій права, його структурних підрозділів: відбувається зайва теоретизація питання про функції, закривається шлях до безпосереднього застосування знань про функції до вирішення практичних завдань.

По-третє, правознавці найчастіше вивчали соціальне призначення цивільного права, відзначали виховну спрямованість цивільно-правових норм, обґрунтовували стимулюючу роль цивільного права, але не ставили мети виявити критерії розмежування функцій цієї галузі права, її функціональні зв'язки з іншими галузями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большая Советская Энциклопедия / [Ред. кол. : С. И. Вавилов (гл. ред.) и др.] – 2-е изд. – М. : Большая Советская Энциклопедия, 1978. -Т. 28. – 664 с.
2. Лейбниц Г.В. Сочинения в четырех томах / Г.В. Лейбниц; [ред., авт. вступ. ст. и примеч. И. С. Нарский.] – М. : «Мысль», 1983. (Философское наследие ; Т.87) Т. 2. – 685 с.
3. Кассирер Э. Философия символических форм / Э. Кассирер; [пер с нем. С. А. Ромашко; отв. ред Д. М. Носов] – СПб.: Университетская книга, 2002. – Т. 3. – 397 с.
4. Спенсер Г. Личность и государство / Г. Спенсер. – Челябинск: Социум, 2007. – 207 с.
5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм; [пер. с фр. А.Б. Гофман]. – М.: Наука, 1991. – 574 с.
6. История социологии в Западной Европе и США: учебник для вузов / [П.П. Гайденок, В.И. Добренков, Л.Г. Ионин и др.]; отв. ред. Г. В. Осипов. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 563 с.
7. Мертон Р. Явные и латентные функции / Р. Мертон; [пер. с англ. Ю. Асيفا] // Американская социологическая мысль : тексты. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1994. – 496 с.
8. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник / [укладачі: В.М.Піча, Ю.В.Піча, Н.М.Хома та ін.]; за заг. ред. В.М.Пічі. – Львів : «НовийСвіт», 2002. – 480 с.

9. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
10. Александер Дж. Прочные утопии и гражданский ремонт / Дж. Александер // Социологические исследования. – 2002. – № 10. – С. 77-102.
11. Сорокин В. Д. Метод правового регулирования. Теоретические проблемы / В. Д. Сорокин. – М. : Юрид. лит., 1976. – 142 с.
12. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 340 с.
13. Иванов С. А. Советское трудовое право: вопросы теории / С. А. Иванов, Р. З. Лившиц, Ю. П. Орловский; отв. ред. С. А. Иванов. – М. : Наука, 1978. – 368 с.
14. Лебедев В. М. Воспитательная функция советского трудового права / В. М. Лебедев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 167 с.
15. Михаилянц А. Г. Профилактическая функция советского уголовного процесса / А. Г. Михаилянц. – Ташкент, 1977. – 237 с.
16. Радько Т. Н. Основные функции социалистического права / Т. Н. Радько. – Волгоград : НИИ РИО, 1970. – 142 с.
17. Рыженков А. Я. Компенсационная функция советского гражданского права / А. Я. Рыженков. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1983. – 96 с.
18. Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права / В. Г. Смирнов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1965. – 187 с.
19. Цикаришвили О. Г. Охранительная функция Российского права : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; История правовых учений» / О. Г. Цикаришвили. – Саратов, 2008. – 28 с.
20. Чечина Н. А. Воспитательная функция советского гражданского процессуального права / Н. А. Чечина. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. – 112 с.
21. Алексеев С. С. Предмет советского социалистического гражданского права. Ученые труды Свердловского юридического института. Т. 1 / С. С. Алексеев. – Свердловск, 1959. – 336 с.
22. Братусь С. Н. Предмет и система советского гражданского права / С. Н. Братусь. – М. : Госюриздат, 1963. – 197 с.
23. Венедиктов А. В. Гражданско-правовая охрана социалистической собственности в СССР / А. В. Венедиктов. – Л. : Изд-во АН СССР, 1954. – 267 с.
24. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. – М. : Госюриздат, 1958. – 182 с.
25. Максименко С. Т. Функции советского гражданского права / С. Т. Максименко // Актуальные вопросы советской юридической науки. Ч. 2. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1978. – С. 5-8.
26. Пугинский Б. И. Функции гражданско-правовых средств / Б. И. Пугинский // Вестник Московского университета. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – № 1. – С. 12-21.
27. Садиков О. Н. Развитие исследований в области советского гражданского права / О. Н. Садиков // Советское государство и право. – М. : Наука, 1975. – № 9. – С. 77-82.
28. Пронина М. Г. Стимулирующая функция гражданско-правовых санкций / М. Г. Пронина. – Минск : Наука и техника, 1977. – 198 с.
29. Советское гражданское право. Учебник / [А. М. Белякова, В. К. Бессмертный, А. Г. Быков, Е. Н. Гендзахадзе и др.]; отв. ред.: В. П. Грибанов, С. М. Корнеев. – М. : Юрид. лит., 1979. – 552 с.
30. Общая теория государства и права. Академический курс : в 3-х томах / [отв. ред. М. Н. Марченко.] -2-е изд., перераб. и доп. – М. : Зерцало-М, 2001. -Т. 2. – 528 с.
31. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) / О. Ф. Скакун. – Харьков: Эспада, 2005. – 840 с.
32. Теория государства и права : курс лекций / [под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько]; Саратовский филиал Института государства и права Российской академии наук. – М. : Юрист, 2002. – 512 с.
33. Теория государства и права: Учебник / [С. С. Алексеев, С. И. Архипов, В. М. Корельский и др.]; под ред. С. С. Алексеева. – М., 1998. – 641 с.
34. Теория государства и права: Учебник для вузов / [под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова.] -2-е изд., изм. и доп. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 2002. – 616 с.
35. Вопленко Н. Н. Правоприменительная практика: понятие, основные черты и функции / Н. Н. Вопленко, А. П. Рожнов. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2004. – 205 с.
36. Чирков А. П. Ответственность в системе права: учебное пособие / А. П. Чирков. – Калининград : Изд-во Калинингр. ун-та, 1996. – 77 с.
37. Байтин М. И. О принципах и функциях права: новые моменты / М. И. Байтин // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2000. – № 3. – С. 4-6.
38. Коростей В. Про функції права / В. Коростей // Право України. – 2004. – №9. – С. 124-128.
39. Липинский Д. А. Соотношение функций права и функций юридической ответственности / Д. А. Липинский // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2004. – №3. – С. 142-145.
40. Наливайко О. І. Теоретико-правові засади функціонування права у сфері захисту прав людини / О. І. Наливайко // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2004. – № 1(14). – С. 18-22.
41. Онщенко Н. М. Функції права: значення, сутність, система / Н. М. Онщенко, О. М. Лощикін // Часопис Київського університету права. – 2004. – №2. – С. 7-10.
42. Савченко М. Функція правової охорони Конституції України / М. Савченко // Право України. – 2001. – №9. – С. 6-8.
43. Сташків Б. Функції права соціального забезпечення: вимоги сьогодення / Б. Сташків // Право України. – 2001. – №7. – С. 66-69.
44. Стефанюк В. С. Адміністративна реформа: функції правового акта управління та його значення / В. С. Стефанюк // Вісник господарського судочинства. – 2003. – № 2. – С. 27-30.
45. Цивільне право України: Підручник / За ред. Є. О. Харитоновна. – Одеса :Юридична література, 2005. – 640 с.
46. Цивільне право України :Підручник : У 2-х кн. / [О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.]; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К. : ЮрінкомІнтер, 2004. – Кн.1. – 864 с.
47. Цивільне право України : Курс лекцій : У 6-ти томах. Т.1. Книга 2 / За ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. – Харків : Эспада, 2004. – 392 с.

48. Цивільне право України: Підручник: У 2-х томах / [А. Ю. Бабаскін, Т. В. Боднар, Ю. Л. Бошицький та ін.]; за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 1. Загальна частина. – К.: 2004. – 520 с.
49. Цивільне право України: Підручник: У 2-х томах / За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К.: 2004. – Т. 1. – 480 с.
50. Москаленко И. В. Методологические основы исследования и содержания информационной функции общих гражданско-правовых дефиниций / И. В. Москаленко // Право и образование. – 2004. – №6. – С. 38-43.

Матійко Микола Володимирович

ФУНКЦІОНАЛІЗМ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню проявів функціоналізму в цивільному праві.

Розглянуті погляди вчених щодо напрямків впливу цивільного права на суспільні відносини, його ролі та соціального значення. Досліджено використання філософських та соціологічних знань у зазначеній сфері в історичному аспекті та сучасній цивілістиці. Охарактеризовано прояви функціоналізму в цивільному праві. Підкреслено значущість та перспективність зазначеного підходу на рівні цивільного права, його галузей та окремих інститутів. Зазначається про важливість функціоналізму в сфері юридичної практики.

Сформульовано пропозиції щодо подальшого розвитку функціоналізму в цивільному праві.

Ключові слова: цивільне право, функції цивільного права, інформаційна функція права, вплив цивільного права, призначення цивільного права.

Матийко Николай Владимирович

ФУНКЦИОНАЛИЗМ В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ: ОНТОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена исследованию проявлений функционализма в гражданском праве.

Рассмотрены взгляды ученых относительно направлений влияния гражданского права на общественные отношения, его роли и социального значения. Исследовано использование философских и социологических знаний в отмеченной сфере в историческом аспекте и современной цивилистике. Охарактеризованы проявления функционализма в гражданском праве. Подчеркнуто значимость и перспективность отмеченного подхода на уровне гражданского права, его отраслей и отдельных институтов.

Отмечается важность функционализма в сфере юридической практики. Сформулированы предложения относительно последующего развития функционализма в гражданском праве.

Ключевые слова: гражданское право, функции гражданского права, информационная функция права, влияние гражданского права, назначение гражданского права.

Matiiko Mykola Volodymyrovych

FUNCTIONALISM IN CIVIL LAW: ONTOLOGICAL ASPECT

The article is sanctified to research of displays of functionalism in a civil law.

The looks of scientists are considered in relation to directions of influence of civil law on public relations, his role and social value. The use of philosophical and sociological knowledge is investigational in the marked sphere in a historical aspect and modern civil law science. The displays of functionalism are described in a civil law. Meaningfulness and perspective of the marked approach are underline at the level of civil law, his industries and separate institutes. Importance of functionalism is marked in the field of legal practice.

Offering to of relatively subsequent development functionalismis set forth in a civil law.

Key words: civil law, functions of civil law, information function of law, influence of civil law, appointment of civil law.